

10. Руководство по ландшафтному планированию. Том II. Методические рекомендации по ландшафтному планированию / Антипов А.Н., Кравченко В.В., Семенов Ю.М. и др. – М.: Государственный центр экологических программ, 2001. – 73 с.
11. Шищенко П.Г. Принципы и методы ландшафтного анализа в региональном проектировании / Шищенко П.Г. – Киев: Фитосоциоцентр, 1999. – 284 с.
12. Landschaftsplanung / hrsg. von Wolfgang Riedel und Horst Lange.– Heidelberg; Berlin: Spektrum Akad. Verlag, 2002. – 386 с.

УДК 911.9:504.062(477.64)313

Бондарець Д.С

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ЛАНДШАФТІВ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Розглянуто перспективи розвитку рекреаційних ландшафтів, наявні проблеми рекреаційного природокористування. Наведено перелік заходів з оптимізації рекреаційного природокористування, напрямки розвитку, серед яких розвиток нових видів рекреації та туризму, залучення до рекреації територій не рекреаційного призначення.

Ключові слова: рекреація, природокористування, охорона природи, антропогенні навантаження.

Рассмотрены перспективы развития рекреационных ландшафтов, существующие проблемы рекреационного природопользования. Представлен перечень мероприятий по оптимизации рекреационного природопользования, направления развития, среди которых развитие новых видов рекреации и туризма, вовлечение в рекреацию территорий не рекреационного назначения.

Ключевые слова: рекреация, природопользование, охрана природы, антропогенные нагрузки.

The article considers the prospects of development of recreational landscapes, recreational existing problems are described. The list of measures to optimize recreational, areas of development, including development of new recreation and tourism, recreation areas involving not recreational use are proposed.

Keywords: recreation, nature, conservation, anthropogenic stress.

Постановка проблеми. Запорізька область є регіоном перспективним для розвитку багатьох видів рекреації та туризму. Враховуючи природні умови та географічне положення області тут є сприятливі умови для розвитку приморської санаторно-курортної та пляжної рекреації на узбережжі Азовського моря. Водночас є потенціал для розвитку пізнавального, сільського зеленого та екологічного туризму. Враховуючи сучасний стан рекреаційні потреби суспільства, потребу в популяризації природозберігаючих, екологічно-спрямованих видів відпочинку, необхідно приділяти увагу розвитку ефективного рекреаційного природокористування, а також розвитку відпочинку в межах природоохоронних територій, таких як національні парки. Крім того, необхідно якомога повніше використовувати потенціал інших антропогенних ландшафтів – промислових, сільськогосподарських тощо.

Виділення невивчених сторін проблеми. Поруч зі збільшенням рекреаційного потенціалу потрібно продовжувати роботу щодо збільшення

площ природно-заповідного фонду області за рахунок створення в межах природного екотону (складової регіональної екологічної мережі) ряду природних національних парків з природоохоронними ядрами в межах існуючих природних заповідників. Територія національних парків дасть змогу оптимально забезпечити функціонування як природних заповідників, так і ефективно використовуватись для цілей активної рекреації та туризму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасний стан рекреації та туризму в Україні, рекреаційний потенціал та проблеми рекреаційно-туристичної галузі висвітлені в працях Я.Олійника, О.Любіцевої, О.Дмитрука, О.Топчієва, О.Бейдика та інших. Територію Запорізької області вивчали з точки зору рекреаційних умов і ресурсів, територіальної організації Н.Сорокіна, Н.Сажнева, І.Арсененко, Л.Донченко, О.Левада, О.Байтеряков. Розвиваючи тематику досліджень рекреації та туризму в Запорізькій області, слід визначити сучасні перспективи та проблеми, що існують в галузі, узагальнити та систематизувати відомості про них.

Мета публікації полягає у висвітленні сучасних проблем та перспектив, рекреаційного використання території області, узагальнити та систематизувати відомості про них і визначити шляхи та заходи, спрямовані на підвищення використання рекреаційного потенціалу Запорізької області.

Основний виклад матеріалу. Існує багато можливостей для підвищення рекреаційного потенціалу територій, всі вони сприяють розвитку рекреаційно-туристичної галузі та одночасно підвищують ефективність господарського використання території взагалі. Одним з напрямів підвищення рекреаційних можливостей території, за рахунок приваблювання екологічних туристів є створення національних парків. Основою для створення національних парків можуть бути найбільші об'єкти охорони природи Запорізької області. Ці об'єкти можуть входити до складу парків як окремо, так і групами, формуючи кілька заповідних ядер. Створювані ядра національних парків мають поєднуватись елементами екологічної мережі з іншими природоохоронними об'єктами, не включеними до складу національних парків. Рекреаційне використання території національного парку може проілюструвати наступний приклад. Нами відвіданий Регіональний ландшафтний парк «Меотида» у Донецькій області, розташований на Кривій косі. В межах парку є будиночки для екологічних туристів з невибагливим інтер'єром, але є також своєрідні будиночки без зручностей, так звані «вулики», які складаються з невеличких комірок, в кожній з яких можуть розміститись по двоє туристів у спальних мішках. Оформлення території, відведеної для стаціонарної та регульованої рекреації зроблено з місцевих природних матеріалів – комишу, деревини та сучасних екологічно-чистих матеріалів, і лише для несучих конструкцій стін, дахів та покрівель використані металоконструкції. В цілому територія виглядає природно, будиночки гармонійно вписані в оточуючий ландшафт коси. Ліцензій на полювання

тут не видають, люди можуть лише насолоджуватись красою природи та спостерігати життя тварин. На спеціально відведених пляжах можлива пляжно-купальна рекреація, зроблені навіси для пікніків.

Ландшафтний заказник, що розташований на території Обитічної коси може успішно використовуватись для екологічного туризму. На цій території доцільно будувати заклади розміщення типу бунгало, розміщені розосереджено по території коси. Оформлення споруд має відповідати колориту місцевості та гармонійно вписуватись у ландшафт, для огорож та покрівель доцільно використовувати комиш, несучі конструкції бажано робити або дерев'яними або з природного каміння. Метал в умовах, де можливі підтоплення під час штормів швидко піддається корозії завдяки солям, що містяться в морській воді. Загальний вигляд території не повинен спотворювати існуючий природний ландшафт, а лише підкреслювати його, декоративні насадження мають бути ненав'язливими.

Таким чином, залучення об'єктів природно-заповідного фонду для рекреації та туризму є цілком реальним та перспективним. Ці приклади показують, як має розвиватись подальша рекреаційна діяльність на заповідних територіях Запорізької області. Треба якомога більше приділяти уваги природності вигляду рекреаційних ландшафтів на територіях регульованої та стаціонарної рекреації національних парків області. Подібні рішення також необхідно реалізовувати в межах нещодавно створеного Приазовського національного парку.

Використання агроландшафтів доцільно проводити в галузі рекреації та туризму головним чином через створення садиб сільського туризму та етнотуризму. В межах цих садиб можуть надаватись послуги з різноманітних видів прогулянкового туризму (велосипедного, кінного, прогулянок на човнах та інших плавзасобах), а також новітні види оздоровлення та лікування – фітотерапія, аромотерапія, апітерапія. Стосовно останнього слід вказати, що це нова галузь нетрадиційної медицини, що використовує натуральні продукти бджільництва та є дуже ефективною, в Україні вже створюються перші лікувальні пасіки. Створення таких пасік перспективне і в межах Запорізької області, природні умови та рослинність для цього сприятливі. Крім того, пасіки виступають особливим типом культурного ландшафту, а також як перспективна територія для повноцінного відпочинку на природі. Умов для проходження спортивних пішохідних категорійних маршрутів в області немає, пішохідні маршрути тут нескладні й можуть здійснюватись лише з пізнавальною або загальнооздоровчою метою [1]. Також перспективними є пізнавальні краєзнавчі екскурсії та комплексні пізнавальні екскурсії [3]. В межах садиб етнотуризму доцільне проведення культурно-мистецьких заходів, налагодження випуску сувенірної продукції, проведення майстер-класів з народних промислів.

Промислові ландшафти можуть використовуватись для пізнавального індустриального туризму, а також для освітньої та профорієнтаційної діяльності для молоді. Такі екскурсії важливі для

школярів, коли вони обиратимуть майбутню професію. Також може знайтись багато звичайних людей, яким буде цікаво подивитись різноманітні виробничі процеси для власного інтелектуального розвитку. Звичайно, що під час екскурсій мають бути дотримані всі норми технічної безпеки. Розвиток курортів може відбуватись в напрямку збільшення використання природних лікувальних та оздоровчих ресурсів – лікувальних грязей та мінеральних вод. Збільшення обсягів використання цих ресурсів має враховувати природні можливості відновлення цих ресурсів – швидкість накопичення мулових грязей та терміни відновлення запасів мінеральних вод. Для обґрунтування рекомендованих обсягів споживання вод та видобування грязей мають проводитись відповідні наукові дослідження. Рекреаційні ландшафти стають частиною регіональної екологічної мережі в межах території Запорізької області. Зв'язки рекреаційних ландшафтів та екологічної мережі реалізуються через об'єкти природно-заповідного фонду. Природно-заповідний фонд може виконувати поєднано рекреаційну та природоохоронну функції. Розвиток екологічної мережі спирається на існуючі об'єкти природно-заповідного фонду, площі якого в області мають тенденцію до зростання. Екологічна мережа та рекреація останнім часом почали перетинатись, оскільки ті самі об'єкти природно-заповідного фонду виконують певні рекреаційні навантаження, це важливо при розвитку екологічного та зеленого туризму. Наприклад, в межах території новоствореного Приазовського національного природного парку розташовані зони стаціонарної та регульованої рекреації, здебільшого це санаторно-курортні та приморські пляжні ландшафти. Лісові насадження області належачи до екомережі різних рівнів також виконують рекреаційні функції, ці насадження використовує для відпочинку найчастіше місцеве населення. Так само, це відноситься до малих річок, ставків, водосховищ. Таким чином, об'єкти екологічної мережі є одночасно рекреаційними ландшафтами, враховуючи їх рекреаційний та атрактивний потенціал. Нормування рекреаційних навантажень тут є першочерговим завданням, оскільки потрібно комплексно використовувати ландшафти, забезпечуючи баланс між рекреаційним навантаженням та природоохоронними функціями. Для отримання оптимального прогнозованого кінцевого результату, при умові сталого гармонійного розвитку рекреаційних ландшафтів Запорізької області, має бути виконано ряд завдань. Наведені далі завдання були висунуті після аналізу існуючих проблем області за власними спостереженнями та дослідженнями автора, а також аналізу матеріалів Стратегії сталого розвитку Запорізької області до 2015 р. [4]. Таким чином, мають бути виконані наступні завдання:

- створити гармонійне рекреаційне середовище, що відповідає природним можливостям регіону, виконання антропогенних функції якого не наносить шкоди природному середовищу більшого, ніж природні процеси здатні компенсувати, тобто культурний рекреаційний ландшафт;

- надання якісних послуг з відпочинку та оздоровлення людей, відповідно до світових стандартів;
- відродження національної культури та свідомості, патріотизму, розвиток традицій та народних ремесел, які завжди містять потужний культурний потенціал;
- збереження, відновлення історичних та культурних пам'яток, природних об'єктів та ландшафтів, їх гармонійне співіснування з рекреаційними ландшафтами;
- розвиток транспортної, інженерної інфраструктури, засобів зв'язку та комунального господарства;
- економічне зростання за рахунок нових підприємств, збільшення кількості робочих місць в рекреаційно-туристичній галузі області та збільшення туристичних потоків;
- скорочення невиправданих бюджетних затрат, раціональне використання фінансових та матеріальних ресурсів, підвищення ефективності державної політики в галузі;
- розвиток міжнародної інтеграції та співробітництва;
- ефективне використання наявного природно-ресурсного потенціалу.

Для виконання цих завдань, необхідно окреслити провідні проблеми, що існують в області, які стосуються не тільки особливостей господарської діяльності, але й економічних проблем, стану навколишнього природного середовища тощо. Взагалі проблеми природокористування та господарсько-економічної діяльності в області можна звести до наступних:

- низькі обсяги інвестицій у галузь рекреації та туризму Запорізької області через низький рівень зацікавленості потенційних інвесторів, що зумовлено сучасною законодавчою базою та загальною нестабільністю економіки країни;
- невідповідність закладів галузі міжнародним стандартам співвідношення ціни та якості;
- незадовільний стан інженерної інфраструктури – відсутність стабільного та надійного водопостачання, каналізації тощо, що мають важливе значення для розвитку сучасної рекреації, недостатнє транспортне сполучення;
- відсутність інноваційних проектів, недостатня кількість та обсяг наукових досліджень економічних проблем галузі, зокрема – досліджень у сфері збільшення ефективності менеджменту та маркетингу рекреаційних послуг на території області в сучасних ринкових умовах;
- незавершеність інформаційних баз даних про рекреаційно-туристичні об'єкти області та можливий перелік послуг, що ними надаватиметься, відсутність моніторингу розподілу туристів та відпочиваючих;
- недостатнє фінансове забезпечення природоохоронної галузі, що спричинило занедбаність пам'яток природи, історії та культури, недостатній контроль за збереженням стану природних пам'яток;

- високий ступінь техногенних навантажень, промислового забруднення повітря, поверхневих та ґрунтових вод, проблема деградації малих річок, поводження з твердими побутовими відходами;
- проблеми пошуку джерел питного водопостачання приморських територій та територій, що розташовані на кристалічних породах Українського щита, зумовлені природними чинниками і що потребують суттєвих капіталовкладень, проблема нераціонального використання водних ресурсів;
- розпорошеність та неузгодженість керівних функцій між органами влади області, слабка координація їх дій;
- відсутність поточних моніторингових стаціонарних досліджень рекреаційних ландшафтів та інших ландшафтів, що паралельно з основною не рекреаційною функцією несуть рекреаційне навантаження, а також неналагоджений чіткий моніторинг використання природних рекреаційних ресурсів, наприклад пляжів.

Для вирішення проблем потрібно виконати ряд заходів, спрямованих на вирішення перелічених проблем. Тому для цього пропонуються наступні заходи:

- залучення інвестицій на основі світового досвіду створення сприятливих умов інвесторам при одночасному дотриманні вимог по збереженню природних ресурсів, а також створення туристичного іміджу області;
- підтримка розвитку культурно-історичних пам'яток на основі концесій та залучення підприємців до використання культурного потенціалу;
- державна підтримка розвитку національної культури і традицій, підтримка розвитку культури національних меншин, етнічних груп, їх залучення до туристичної галузі через сприяння розвитку етнотуризму;
- державне фінансування збільшення внутрішнього ландшафтного ресурсу через створення лісонасаджень на малородючих та непридатних для сільськогосподарського використання землях, подальша підтримка рекультивації земель;
- державна підтримка досліджень економіки рекреаційно-туристичної галузі в умовах області, а також сприяння дослідженням раціонального використання природних ресурсів області у галузі рекреації, залучення до вивчення наслідків антропогенних навантажень у рекреаційних ландшафтах та моніторингу ландшафтів із залученням фахівців регіональних наукових установ;
- вдосконалення управління розвитком рекреаційно-туристичної галузі через координацію та узгодження діяльності підрозділів владних структур;
- вироблення простих та ефективних схем контролю підприємств та інших суб'єктів господарювання в галузі, зменшення кількості

дозвільних документів та спрощення процедур їх отримання, зменшення податкового тиску та різних зборів для представників малого бізнесу, що працюють в галузі;

- сприяння органів місцевої влади розвитку інформаційного та рекламного забезпечення галузі, підтримка рекламних кампаній щодо лікування та відпочинку на території Запорізької області, формування регіональних та місцевих курортних та рекреаційно-туристичних брендів;
- освоєння нових рекреаційних та курортних територій за умов дотримання вимог охорони навколишнього природного середовища і законодавства України;
- повна заборона на приватизацію пляжів та берегів річок, водосховищ, а також пляжів та берегової зони Азовського моря, що є територією загального користування, а також проходів до них, всі приватизовані ділянки берегової смуги мають бути повернені в державну власність згідно вимог Водного кодексу та Конституції України;
- заборона продажу земельних ділянок рекреаційного призначення в межах земель загального користування, водоохоронних смуг, пляжів, іноземним фізичним та юридичним особам, такі ділянки можуть надаватись лише на умовах довгострокової оренди, без права викупу;
- передавання ділянок в оренду для здійснення рекреаційної діяльності має відбуватись за дотриманням вимог чинного законодавства та не порушувати конституційних прав людини;
- стимулювання та підтримка нових перспективних видів туризму та відпочинку;
- модернізація курортно-рекреаційних закладів а також музеїв та культурно-історичних об'єктів відповідно до сучасного світового рівня;
- розширення номенклатури лікувальних послуг, підтримка народної медицини, нових нетрадиційних, але безпечних та ефективних методів лікування та оздоровлення у відповідних закладах області;
- державне сприяння зменшенню вартості послуг за рахунок скорочення податків та зборів для новоутворених підприємств та закладів, підтримка програм оздоровлення дітей та малозабезпечених верств населення;
- збільшення транспортної доступності потенційних рекреаційних об'єктів та територій, сприяння збільшенню мобільності населення через введення нових приміських поїздів за новими маршрутами, також створення додаткових автобусних маршрутів, реконструкція і вдосконалення існуючих шляхів транспортного сполучення;
- сприяння розвитку утворення повноцінного конкурентного ринку туристичних та транспортних послуг;
- державна підтримка налагодження водопостачання до вододефіцитних районів області, проведення реконструкції та

модернізації інженерних мереж, сприяння роботі замовників та підрядників, що займаються цими проблемами;

- проведення тендерів на освоєння рекреаційних територій, конкурсів проектів архітектурного та інженерного планування, фінансова участь державних органів у проведенні інженерних мереж та комунікацій, шляхів сполучень, територій загального користування спільно з місцевими приватними інвесторами;
- проведення заходів з протистояння несприятливим природним процесам в межах рекреаційних територій, а саме: абразії, зсувним процесам, ерозії, дефляції ґрунтів, одночасно слід уникати самовільного будівництва неузгоджених захисних споруд підприємствами і організаціями, подібні заходи мають відбуватись лише в рамках регіональних науково обґрунтованих проектів, до яких слід залучати зацікавлених підприємців.

Важливо вказати на важливість рекреаційної охорони ландшафтів. Способи рекреаційної охорони ландшафтів різноманітні. Провідними тут виступають [2]:

- розосередження відпочиваючих та регламентація їх поведінки у ландшафті, що зменшує рекреаційне навантаження (наприклад, заборона на розведення вогнищ, пересування тільки по стежках тощо);
- виділення місць для розміщення людей – наметових містечок, автостоянок, створення інженерно-комунікаційної інфраструктури тощо;
- облаштування комфортних місць для перебування рекреантів, щоб зменшити потребу людей у пошуку комфортних місць навантаження;
- заготівля необхідних для рекреантів та туристів матеріалів, продуктів (наприклад дров для вогнищ, збір ягід, грибів відповідними працівниками для подальшої реалізації відпочиваючим, щоб уникнути неорганізованих походів)
- визначення та дотримання нормативів рекреаційних навантажень для кожного окремого рекреаційного ландшафту, перерозподіл відпочиваючих між рекреаційними територіями від більш завантажених до менш навантажених;
- створення нових рекреаційних територій, сприяння розвитку нових видів рекреації.

Висновки. Всі вказані вимоги, заходи та способи, спрямовані на створення та підтримання максимально впорядкованих рекреаційних ландшафтів. Велика кількість запропонованих заходів, рекомендацій, свідчить про складність та неоднозначність проблем розвитку рекреації в Запорізькій області. Кожне управлінське рішення має розглядатись в контексті вищенаведених вимог, враховувати багато складових, як господарських, соціально-економічних, так і природоохоронних. Дотримання вказаних організаційних, технічних, законодавчих, природоохоронних вимог, усунення існуючих недоліків є головною

умовою ефективного та раціонального функціонування рекреаційних ландшафтів Запорізької області.

1. Байтеряков О.З. Розвиток пішохідного туризму в Запорізькому регіоні / Байтеряков О.З. // *Геоекологічні проблеми басейну Азовського моря та шляхи їх вирішення: Збірник наукових праць.* – Мелітополь, 2010. – С. 70-72
2. Охрана природы: Справочник/ [Митрюшкин К. П., Берлянд М. Е., Беличенко Ю. П. и др.] – [2-е изд., перераб.]. – М.: Агропромиздат, 1987. – 269 с.
3. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство: Навчальний посібник / Є.В. Панкова– К.: Альтерпрес, 2003. – 352 с.
4. Стратегія сталого розвитку Запорізької області до 2015 року. – Запоріжжя, 2008. – 118 с.

УДК 911.3

Рябоконт О. В.

РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ НАТУРАЛЬНО-АНТРОПОГЕННИХ ЛАНДШАФТІВ

Розглянуто місце та значення натурально-антропогенних ландшафтів у структурі сучасних ландшафтів, роль людини у стимулюванні процесів, що призводять до формування та розвитку натурально-антропогенних ландшафтних комплексів. У структурі натурально-антропогенних ландшафтів виділено їх типи, що можуть також об'єднуватися у своєрідні регіональні групи натурально-антропогенних ландшафтів. Детальніше схарактеризовані типи натурально-антропогенних ландшафтів: ерозійні вибоїни, рівчаки і яри, вторинні або похідні лісові ландшафти, денудаційні бедленди.

Ключові слова: ландшафт; натурально-антропогенний ландшафт; антропогенний ландшафт; типи; раціональне використання.

Рассмотрено место и значение натурально-антропогенных ландшафтов в структуре современных ландшафтов, роль человека в стимулировании процессов, которые приводят к формированию и развитию натурально-антропогенных ландшафтных комплексов. В структуре натурально-антропогенных ландшафтов выделены их типы, которые могут также объединяться в своеобразные региональные типы. Детально охарактеризованы типы натурально-антропогенных ландшафтов: эрозионные рытвины, овраги и вторичные или производные лесные ландшафты, денудационные бедленды.

Ключевые слова: ландшафт; натурально-антропогенный ландшафт; антропогенный ландшафт; типы; рациональное использование.

A place and value of naturally-anthropogenic landscapes are considered in the structure of modern landscapes, role of man in stimulation of processes that result in forming and development of naturally-anthropogenic landscape complexes. Their types that can also unite in the original regional groups of naturally-anthropogenic landscapes are distinguished in the structure of naturally-anthropogenic landscapes. secondary or derivative forest landscapes, badlands.

Keywords: landscape; naturally-anthropogenic landscape; anthropogenic landscape; types.

Наявність проблеми. Зараз чітко виділяються два напрями в розвитку ландшафтознавства: знаходження залишків натуральних